

DENİZ RÜZGÂRI ALTINDA

RACHEL L. CARSON

ÇEVİREN: ÜLKÜ BAŞARAN

livefa
yayınevi

Rachel L. Carson, 27 Mayıs 1907 yılında Springdale, Pennsylvania'da dünyaya geldi. Yazmaya çok genç yaşta başladı ve ilk öyküsü Eylül 1918'de St. Nicholas League dergisinde yayımlandı. Kuş gözlemciliğiyle ilgili ilk doğa yazısı da yine aynı dergide Temmuz 1922'de yayımlandı. 1927 yılında, Alfred Lord Tennyson'un "Locksley Hall" adlı şiirini bir okul ödevi kapsamında okudu. Sonrasında bu şiirde okuduğu bazı dizelerle ilgili şunları söyleyecekti: "... içimde bir yere hitap ederek kendi yolumun – o tarihte henüz hiç görmediğim – denize uzandığını ve kaderimin bir şekilde denizle bağlantılı olduğunu hissetmemi sağladı." Üniversiteden 1929 yılında mezun oldu ve zooloji alanında yüksek lisans çalışmaları için Johns Hopkins Üniversitesi'ne kabul edilerek bir yaz boyunca Woods Hole'daki Deniz Biyolojisi Laboratuvarı'nda çalışma imkânı buldu. Üniversitede öğretmeni, mentoru ve dostu olan Mary Scott Skinker'in girişimleri sonucunda Rachel o dönemde Ticaret Bakanlığı'na bağlı ABD Balıkçılık Birimi'nin direktörü olan Elmer Higgins ile tanıştı. 1935 yılında Elmer Higgins ABD Balıkçılık Birimi'ndeki kamu eğitim programlarında kullanılmak üzere yedi dakikalık elli iki radyo programı yazacak birini arıyordu. Rachel Carson ile çalışmaya başladı ve radyo programları büyük başarı elde edince bir devlet broşürü için denizcilik hayatına dair genel bir giriş yazısı yazmasını istedi. Bu yazının ilk versiyonu *Atlantic Monthly* dergisinde bir makale olarak yayımlandı. Daha sonra bu makale *Under the Sea-Wind* adlı kitaba evrildi ve Oxford University Press kitabı 1941 yılında, İkinci Dünya Savaşı arifesinde yayımlandı. 1951 yılında ikinci kitabı olan *The Sea Around Us* yayımlandı ve *New York Times* tarafından yılın en çarpıcı kitabı seçildi. Bu kitabı 1955 yılında *The Edge of the Sea* takip etti. Bu kitap da neredeyse beş ay boyunca *New York Times* çok satır listesinde kaldı. 1957 yılına gelindiğinde bazı eyalet daireleri ve federal daireler özel arazilerde sivrisineklerle karşı yapılan bir DDT uygulaması başlatmıştı. Carson'un arkadaşı ve muhabir Olga Hutchins'in Duxbury, Massachusetts'teki evinde geniş bir kuş korunağı vardı. Yenelenebilir ilaçlamalar nedeniyle pek çok ötücü kuşun öldüğünü ve yuvalarının, göllerin ve kuş havuzlarının zehirlendiğini Carson'a yazdı. Carson sonraki dört yılını tarım ilaçlarının doğru ve yanlış kullanımına dair araştırmalara adanmıştı. Bu çalışmanın sonucunda 1962 yılında yayımlanan *Silent Spring* Başkan John F. Kennedy'nin dikkatini çekti. Carson'un iddialarının araştırılması için federal ve eyalet çapında araştırmalar başlatıldı. Sonunda, tüm hükümet

seviyelerinde tarım ilaçlarının serpintisine karşı koruma mevzuatları oluşturuldu. *New York Times* 20. yüz yılın en önemli 100 kitabı listesini yayımladığında *Silent Spring* ikinci sıradaydı. Çok sayıda dile çevrildi ve hemen her yıl yeni çevirileri yayımlanmaya devam etmektedir. Rachel Carson bize yalnızca yaşamın geleceğini kucaklamakla kalmayıp aynı zamanda insan ruhunun devamını da sağlayabilecek bir miras bıraktı. “Etrafımızdaki evrenin mucizelerine ve gerçeklerine daha net bir şekilde odaklandıkça, ırkımızı yok etme isteğimiz de o denli azalacaktır. Şaşkınlık ve alçakgönüllülük faziletli duygulardır... yıkım arzusuyla yan yana var olamazlar,” diye yazmıştır.

Ülkü Başaran, 1982 yılında Kayseri’de doğdu. Erciyes Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden mezun oldu. İbiza’da yaşıyor. İngilizce ve İspanyolca’dan çeviri yapıyor, İngilizce dersleri veriyor.

Anneme...

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KİTAP: DENİZ KIYISI

1. Yükselen Gelgit	15
2. Bahar Uçuşu	28
3. Kutup Randevusu	40
4. Yaz Sonu	59
5. Denizden Esen Rüzgâr	68

İKİNCİ KİTAP: MARTININ YOLCULUĞU

6. Bahar Denizi Göçmenleri	79
7. Uskumrunun Doğumu	84
8. Plankton Avcıları	92
9. Liman	99
10. Açık Denizler	111
11. Denizde Sarı Yaz	122
12. İğrip	134

ÜÇÜNCÜ KİTAP: NEHİR VE DENİZ

13. Denize Yolculuk	147
14. Kış Cenneti	160
15. Dönüş	174

“Toprak, taşlar ve yabani arazilerin büyüttüğü dikenler,
Var oldukça güneş ve yağmur, var olacaktır bunlar da;
Ta ki son rüzgârlar esip, dalgaları sürene kadar üzerlerine.”

Swinburne

BİRİNCİ KİTAP

Deniz Kıyısı

1

Yükselen Gelgit

Ada, lagün boyunca doğudan hızla geçip gelenlerden birazcık daha derin gölgeler içinde uzanıyordu. Batı sahilinde ada kumsalından ufka doğru su boyunca parlak bir geçit oluşturan ışıltılı gökyüzünün yansımaları dar kumsalın ıslak kumu da yakalamıştı. Hem su hem de kum gümüşü parlaklıkla kaplanmış çelik rengindeydi, öyle ki su nerede bitiyor, kara nerede başlıyor kestirmek zordu.

Ancak bir martının birkaç kanat çırpışıyla baştan başa aşabileceği kadar küçük bir ada olsa da kuzey ve doğu uçlarına çoktan gece çökmüştü. Burada bataklık otları karanlık sulara doğru cesurca uzanıyor ve derin gölgeler alçak boylu sedir ve youpon ağaçları arasında uzanıyordu.

Alacakaranlıkla adanın dış kıyılarındaki yumurtlama alanlarından garip bir kuş geldi. Simsiyah kanatlarını bir uçtan bir uca açtığında bir insanın kol uzunluğundan daha genişti. Suyun üstünde acele etmeden dengeyle uçuyordu; ilerleyişi ışıltılı su geçidini ağır ağır karartan gölgelerinki kadar ölçülü ve manidardı. Bu kuş Rynchops yani kara makasgagaydı.

Ada sahiline yaklaştığı sırada makasgaga, üstümüzden görünmeden geçen büyük bir kuşun gölgesine benzer koyu bedeni gri örtü-

nün üzerinde güçlü bir silüete dönüşerek, suya doğru alçaldı. Öyle de sessizce yaptı ki bunu, eğer vardıysa kanat sesleri ıslak kumun üzerindeki deniz kabuklarını ters döndüren suyun fısıldayan şarkısında karışıp kayboldu.

Yeni ayın ince yapısı kıyı kumullarında saçaklar oluşturan yosunların arasından suları yükselttiği ilkbaharın son gelgitinde Rynchops ve sürüsü, lagün ile deniz arasındaki dış bariyer kum kesitine varmışlardı. Kışı geçirdikleri Yucatan kıyılarından kuzeye doğru yolculuk etmişlerdi. Sıcak haziran güneşinin altında, lagünün kumlu adaları ve dış kumsallarda yumurtalarını bırakacaklar ve yumurtalardan devetüyü rengindeki yavruları çıkacaktı. Ancak başlarda bu uzun uçuşun ardından yorgun düşmüş olduklarından gündüzleri sular çekilmişken kum yığınlarında dinlendiler ya da geceleri lagün veya civarındaki bataklıklar üzerinde süzöldüler.

Ay dolunaya dönmeden önce Rynchops adayı anımsamıştı bile. Ada, Güney Atlantik dalgalarını göğüsleyerek koruduğu sakin bir lagün boyunca uzanıyordu. Ada, kuzey tarafında, gelgitlerin güçlü bir şekilde yaşandığı derin bir su yatağıyla anakaradan ayrılıyordu. Güney tarafında sahil, balıkçıların su koltukaltlarına gelmeden durgun sularda deniztaraklarını toplamak veya uzun ağlarını atabilmek için yarım mil kadar açılabilmelerine izin verecek şekilde hafifçe eğimliydi. Bu sığ sularda küçük avlarla beslenen balık yavrusu sürüleri kaynıyor ve karidesler kuyruklarını geri geri atarak yüzüyordu. Sığ sulardaki bu zengin yaşam makasgagaları suyun üzerinde yaptıkları avlanma uçuşlarıyla yemeklerini tutmak için her gece kıyılarındaki yuvalarından çıkarıyordu.

Günbatımına doğru gelgit başlamıştı. Şimdi su yükseliyor, makasgagaların öğleden sonra dinlenme mekânlarını kaplıyor, küçük körfezden geçip bataklıkları dolduruyordu. Gecenin büyük bir kısmında makasgagalar zarif kanatlarıyla suyun üzerinde süzülerek

gelgitle birlikte yosunlu sığıklara gidip sığınan küçük balıkları arayıp, avlanıyorlardı. Yükselen sulara avlandıkları için makasgagalara, sel martısı denirdi.

Suyun, bir insanın eliyle kumlu deniz dibine rahatça erişebilen-den daha derin olmadığı adanın güney sahilinde Rynchops sığ suların üzerinde dönüp konmaya başladı. Tuhaf, devinimli bir hareketle, inişin ardından kanatlarını tekrar yukarı kaldırarak uçuyordu. Boyunu öyle keskin bir şekilde eğilmişti ki makas bıçağı biçimindeki uzun alt gagası suyu yarıp geçebilirdi.

Bıçak yahut yarılan su, kendi içinde dalgacıklar yaratıp, kumluk dibe çarptıktan sonra geri dönen titreşimler yollayarak lagünün durgun yüzeyinde minyatür bir oluk açıyordu. Dalga mesajları sığ sular-da yiyecek bulmak için alesta bekleyerek dolanan *bleny ve killifish*'lere ulaşıyordu. Balıkların dünyasında pek çok şey ses dalgalarıyla anlatılır. Kimi zaman titreşimler küçük karidesler ya da eklem bacaklı kabuklular gibi sürüler hâlinde hareket eden deniz ürünlerinin varlığını haber verir. Ve böylece makasgaganın geçişiyle meraklı ve aç balıklar yüzeye yaklaştılar. Rynchops döne döne, geldiği yoldan geri döndü ve kısa üst gagasını açıp kapamasıyla balıklardan üçünü kaptı.

Ah-h-h-h diye ses çıkardı makasgaga. Ha-a-a-a! Ha-a-a-a! Ha-a-a-a! Sesi sert ve havlar gibiydi. Ses suyun üzerinden aşır, ekolar gibi, diğer makasgagaların cevap veren çığlıkları olarak geri döndü.

Su, santim santim kumsalı ele geçirirken, Rynchops balıkları yolu üzerinde su yüzeyine çekip, dönüşünde avlayarak güney sahilinde bir ileri bir geri gitti durdu. Açlığını dindirecek kadar golyan yakaladıktan sonra yarım düzine kanat çırpışıyla su yüzeyinden yükselip uzaklaştı ve adayı turladı. Bataklıklı doğu kesiminin üzerinde süzülürken altında yıllık balığı sürüleri yosun ormanları arasında hareketlendi, fakat açtığında kanatlarının genişliği yüzünden

ot kümeleri arasında umasında imkn olmayan makasgagaya karşı gvendeydiler.

Rynchops, uçmaktan ve havada szlmekten zevk duyarak, adada yaşayan balıkçının inşa ettiği rıhtımın etrafından dolanıp su yolunu aştı ve tuzlaların üzerinden uçarak uzaklaştı. Orada makasgaga sürüsüne katıldı ve birlikte uzun kuyruklar hâlinde, kh gece gökyüzünde koyu gölgeler hâlinde belirerek, kh havada kırlangıç edasıyla dönerken beyaz göğüsleri ve parıldıyan aşağı kısımları görününce hayali kuşlara benzeyerek bataklıklar üzerinde ilerlediler. Uarlarken tüm koro yükselip alçalarak, genişleyip titreşerek, çok uzaklardaki bir tazı sürüsünün uluması gibi durgun havada yitip giderek önce yaslı bir güvercinin tş gibi yumuşak, sonra bir karganın gklaması gibi sert, tiz ve pes notalardan mütevellit acayip bir notalar karmaşasıyla makasgagaların garip gece korosu arasında seslerini yükselttiler.

Martılar ada etrafında dönüyor, güney yönünde düzlükleri tekrar tekrar geçiyorlardı. Suların yükselme saatleri boyunca sürüler hâlinde lagünün durgun suları üzerinde avlanacaklardı. Makasgagalar karanlık geceleri severlerdi ve bu gece de ay ışığı ile su arasında kalın bulutlar uzanıyordu.

Kumsalda sular midye ve deniz tarağı kabuğu yığınları arasında yumuşak bir şırlıtyla ilerliyordu. Deniz marulu öbeklerinin altından hızla akarak öğleden sonra sular çekilince oraya sığınan kum pirelerini uyandırılıyordu. Kum pireleri her çarpan dalgayla yzeyeye çıkıyor ve sular geri çekilirken de sırtüstü, bacakları yukarıda yüzerek hareket ediyorlardı. Geceleri kumsalda hızlı ve sessiz adımlarla dolaşan düşmanları hayalet yengelere karşı sudayken nispeten daha gvendeydiler.

O gece adayı çevreleyen sularda makasgagalardan başka yem arayarak dolaşan canlılar da vardı. Karanlık derinleşir ve sular bataklık otları arasında gitgide yükselirken iki elmas sırtlı kaplumbağa suda hareket eden siluetleri görünen trdeşlerine katılmak için suya dal-

dılar. Bunlar gelgitin yüksek su çizgisinden öteye yumurtalarını henüz bırakmış dişilerdi. Yumuşak kumlarda arka ayaklarıyla çalışarak, vücutları uzun olduğundan çok da derin olmayan sürahi biçiminde yuva kazmışlardı. Sonra birisi beş, diğeri sekiz yumurtasını bu yuvalara bırakmıştı. Yuvanın yerini gizlemek için ileri geri sürünerek yumurtaların üzerini örtmüşlerdi. Kumda başka yuvalar da vardı, fakat mayıs ayı elmas sırtlıların yumurtlama mevsiminin başlangıcı olduğundan hiçbiri iki haftalıktan fazla olamazdı.

Rynchops, yıllık balıklarının bataklığın korunaklı alanına doğru takip ederken gelgitin hızla ilerlediği sığ sularda yüzen kaplumbağaları gördü. Kaplumbağalar bataklık otlarını kemiriyor ve yassı uçlarında sürünen salyangozları topluyorlardı. Bazen de dipteki yengeçleri toplamak için suya dalıyorlardı. Kaplumbağalardan biri kuma saplanmış kazıklara benzeyen iki ince biyokütlenin arasından geçti. Bunlar her gece üç mil ötedeki ortak yuvalarından balık avlamak için adaya gelen büyük mavi balıkçılın bacaklarıydı.

Balıkçıl, boynu omuzlarının üzerinde geriye doğru kıvrılmış, gagası bacaklarının yanından geçen balıkları zıpkınlamaya hazır hareketsiz duruyordu. Kaplumbağa derin sulara doğru ilerlerken küçük bir kefali ürütünce kefal şaşkınlık ve panik içinde sahile doğru yöneldi. Keskin gözlü balıkçıl hareketliliği fark etti ve hızlı bir hamleyle balığı böğründen gagasıyla yakaladı. Havaya attı, baş aşağı tuttu ve yuttu. Bu, yavru balıklar dışında o gece yakaladığı ilk balıktı.

Gelgit en yüksek su seviyesini işaret eden deniz yosunu süprüntüleri, sopa kırıntıları, kurumuş yengeç pençeleri ve kırık deniz kabuğu parçalarından oluşan karmaşık çerçöpe yarı yarıya yaklaşmıştı. Bu gelgit çizgisinin üzerinde son zamanlarda kaplumbağaların yumurtalarını bırakmaya başladıkları kumda minik hareketlenmeler vardı. Sezonun yavruları ağustosa kadar yumurtadan çıkmayacaklardı ama önceki yılın yavrularının pek çoğu hâlâ kumda gömülü-

düler ve kış uykusundan henüz kalkmamışlardı. Kış boyu genç kaplumbağalar embriyo evrelerinden artakalan yumurta sarılarının içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdi. Kışın uzun sürmesi ve donun kumun içine kadar nüfuz etmesi yüzünden pek çoğu ölmüştü. Hayatta kalmayı başaranlar güçsüz ve çok zayıftı, vücutları kabukların içinde o kadar küçülmüştü ki artık yumurtadan çıktıkları zamana nispeten daha küçüktüler. Şimdi yaşlı kaplumbağaların yeni nesil yumurtalarını bıraktıkları yerlerde çelimsizce hareket ediyorlardı.

Gelgitin aşağı yukarı orta yüksekliğe ulaştığı sıralarda kaplumbağa yumurtası yataklarını örten otların üzerini, bir esinti olmuşçasına, bir hareket dalgası kapladı; halbuki o gece yok denecek kadar azdı. Kum yatağının üzerindeki otlar aralandı. Yılların kurnazlığıyla cingöz ve kana susamış bir fare, ayakları ve kalın kuyruğuyla, otların üzerinde yumuşak bir iz bırakarak suya inmişti. Fare, eşi ve türdeşleriyle balıkçının ağlarını koyduğu barakanın altında yaşıyor ve adada kuluçka kuran kuşların yumurtaları ve yavru kuşlarla güzelce besleniyordu.

Fare, kaplumbağa yuvalarını çevreleyen otların arasından dışarı baktığı sırada balıkçıl, bir taş atımı uzaklıktaki sudan güçlü bir kanat çırpışıyla yükseldi ve adanın öte yanına, kuzey kıyısına uçtu. Adanın batı ucundan yaklaşan küçük bir teknede iki balıkçı görmüştü. Balıkçılar pruvada yanan fenerin ışığıyla sığ suda zıpkınla dilbalığı avlıyorlardı. Karanlık sularda sarı ışığın gölgesi teknenin önünden ilerliyor ve teknenin geçişiyle kıyıya doğru çarpan mini dalgalar üzerinde titreşen ışık huzmeleri yayıyordu. Kum yatağı üzerindeki otlarda yeşil alevden bir çift nokta parladı ve tekne, güney kıyısını aşip kasaba rıhtımına doğru yol alana kadar sabit kaldı. Ancak o zaman fare patikadan kumun üzerine süzüldü.

Kaplumbağa ve henüz yumurtladığı yumurtalarının kokusu havada hâlâ tazeydi. Fare, heyecan içinde koklayıp cik cik öterken kazmaya

başladı ve birkaç dakika içinde bir yumurtaya ulaştı, kabuğu delip sarısını hüpletti. Ardından iki yumurta daha buldu, yakınlardaki bir bataklık otu kümesinin civarında bir hareketlilik duymamış olsa –ki bu birbirine dolanmış ot kökleri ve çamur etrafında süzülen sudan kaçmak için mücadele veren yavru bir kaplumbağaydı– muhtemelen bunları da mideye indirecekti. Kumun üzerinde derecik boyunca bir karaltı ilerledi. Fare, yavru kaplumbağayı yakaladı ve bataklık otlarından geçerek dışlerinin arasında daha yüksek bir tümseğe taşıdı. Kaplumbağanın ince kabuğunu kemirmeye dalan fare, suların etrafında yükseldiğini ve tümsek etrafında derinleştiğini fark etmedi. Böylelikle ada sahili civarında dolaşan mavi balıkçıl fareye rastlayıp avladı.

* * *

O gece su ve su kuşlarının sesleri dışında ortalık sakindi. Rüzgâr uykudaydı. Küçük körfez yönünden sığılıktaki dalgacıların sesi geliyordu, fakat uzaktan gelen denizin sesi handiyse bir iç çekmeye, lagünün hemen dışında deniz, âdeta kendisi de uykudaymışçasına bir çeşit ritmik solumaya evrilmişti.

Suyun bittiği yerin hemen üzerinde kabuktan evini sahil boyunca sürükleyen keşiş yengecinin sesini, ayaklarının kumda çıkardığı hafif sesi, başka bir kabuklunun üzerinden geçerken kabuklarından çıkan gıcirtıyı ya da bir balık sürünün kovalamasından kaçarak sudan dışarı atlayan karidesten süzülen damlaların tınısını duymak için çok keskin kulaklara sahip olmak gerekirdi. Fakat bunlar o gece adada suyun ve su kıyısının duyulmayan sesleriydi.

Karada da çok az ses vardı. İnceden böcek ötüşleri, mevsim ilerledikçe geceyi selamlayacak kitinlerin aralıksız uvertürleri vardı. Sedir ağaçlarında uyuyan ve arada uyanıp uykulu uykulu birbirlerine öten cüce karga ve alaycı kuşların mırıltısı vardı. Gece yarısına doğ-

ru bir alaycı kuş neredeyse on beş dakika durmaksızın gün boyu duyduğu kuş ötüşlerini, biraz heyecan, biraz alay ve kendi ışığını katarak, taklit edip öttü. Ardından o da sustu ve geceyi yine suya ve ondan yayılan seslere bıraktı.

O gece kanalın derin suları boyunca yüzen pek çok balık vardı. Bunlar yumuşak yüzgeçli ve iri gümüşi pullarla kaplı iri balıklardı. Açık denizden gelen yumurtlama dönemindeki tirsi balıklarının akınıydı bu. Tirsi balıkları günlerdir küçük körfezin ötesindeki dalgakıranların civarında bekliyorlardı. Bu gece, yükselen sularla birlikte açık denizlerden dönen balıkçılara yol gösteren tıngırtılı şamandırayı, küçük körfezi ve kanal yoluyla lagünü geçerek gelmişlerdi.

Gece derinleştikçe ve yükselen sular bataklıkları aşır nehrin halicini yükselttikçe, gümüşi balıklar onları nehre taşıyacak tatlı su akıntılarını bularak hızlandılar. Haliç, lagünün bir uzantısı olmak için fazla büyük ve durgundu. Kıyıları tuzlalarla ve yüksek kesimlerde kıvrılan nehir yatağı boyunca yükselen güçlü su akıntılarıyla ve denizden uzanan kolun kekre sularıyla oyulmuştu.

Göçmen tirsi balıklarından bazıları üç yaşındaydı ve ilk defa yumurtalamak için geliyorlardı. Birkaçı bir yaş daha büyüktüler ve bu onların nehre yumurta bırakmak için ikinci gelişleriydi. Nehir yolunun ve kimi zaman orada gezinen garip gölgelerin bilincindeydiler.

Narin solungaç ve hassas yanak çizgilerin sudaki azalan tuz miktarını, kıyı sularında değişen ritim ve titreşimleri algılamasıyla artan duyularındaki tepki “hafıza” kelimesiyle bağdaştırılırsa, genç tirsi balıkları nehri ancak hayal meyal hatırlıyorlardı. Üç yıl önce ancak bir insan parmağı boyunda yavru balıklar olarak haliçte yumurtadan çıkmışlar ve yaklaşan sonbahar serinliğinde denize açılarak nehir-den ayrılmışlardı. Nehri unutup, karides ve amfipodlarla beslenerek denizde uzun mesafeler arasında dolaştılar. Öyle uzaklara ve öyle dolambaçlı rotalara gittiler ki hiçbir insan evladı izlerini süremezdi.